

De arbeidsmarktpositie van sociologen

Rolf K.W. van der Velden¹

Summary

The labour market position of sociologists

This article presents an overview of research into the labour market position of sociologists. Although national representative data are scarce, and local surveys are often not comparable with respect to research design, definition et cetera, the general conclusion is that the labour market position of sociologists is not as bad as public opinion states. Unemployment figures are only slightly higher than average, but the duration of those who are unemployed is considerably higher. Labour market forecasts point to favourable perspectives for social scientists. The future labour market position seems therefore primarily dependent on the comparative advantages that sociologists will have above graduates from related disciplines.

1. Inleiding

De belangstelling voor de sociologie-opleidingen loopt al enkele jaren fors terug. Bovendien heeft het vak te maken met een negatief imago als het gaat om de arbeidsmarktkansen. Dit vormde reden voor de Nederlandse Sociologische Vereniging (NSV) om op 29 november 1996 een studiemiddag rond dit thema te organiseren (Ganzeboom, 1996). In dat kader is apart aandacht besteed aan de arbeidsmarktpositie van sociologen. Daarbij zijn de volgende vragen aan de orde gekomen: 1. Wat is bekend over de arbeidsmarktpositie van sociologen (lokaal en landelijk)? 2. Wat zijn de arbeidsmarktperspectieven op de middellange termijn? 3. Wat is de relatie tussen de in de opleiding verworven kwalificaties en de arbeidsmarktpositie? Dit artikel is een weergave van de inleiding die hierover is gehouden.

2. De huidige arbeidsmarktsituatie voor sociologen

Hoewel sociologie in de jaren zestig een rijke traditie kende in het onderzoek naar de taak en functie van sociologen (zie voor een overzicht Cremers & IJzerman, 1985), heeft in de afgelopen jaren geen landelijk onderzoek meer plaatsgevonden (Kops & Ramaekers, 1994). Het laatste landelijke onderzoek betrof een studie van Dronkers & Ubachs (1988) naar de arbeidsmarktpositie van sociologen en antropologen onder de leden van de beroepsvereniging NSAV (Nederlandse Sociologische en Antropologische Vereniging). Voor recentere cijfers is men aangewezen op een tweetal databronnen, die echter geen van beide expliciet zijn opgezet om de arbeidsmarktsituatie van afgestudeerde sociologen in kaart te brengen.

De belangrijkste landelijke databron betreft een eind 1993 / begin 1994 verricht onderzoek onder werkloze hoger opgeleiden (Van der Neut, Veldhoen & De Jonge, 1994). Dit onderzoek betreft een telefonische enquête onder degenen die in het najaar van 1993 als werkzoekende stonden ingeschreven bij de arbeidsbureaus. Op basis van dit onderzoek is een schatting gemaakt van de geregistreerde werkloosheid onder degenen die na september 1978 zijn afgestudeerd. Het werkloosheidspercentage voor sociologie wordt geschat op bijna 7%. Het gemiddelde voor het gehele Wetenschappelijke Onderwijs (WO) bedraagt 5%. De volgende opleidingen kennen een min of meer vergelijkbaar werkloosheidspercentage (plus of min 1%): landbouw, natuurkunde, scheikunde, psychologie, sociale geografie, planologie, Frans, Duits, Engels, Spaans en Italiaans. De werkloosheid is met name hoog (hoger dan 10%) bij culturele antropologie en letterenopleidingen.

In het onderzoek van Research voor Beleid is ook gekeken naar de werkloosheidsduur. Onder de werkloze sociologen bedraagt de gemiddelde werkloosheidsduur 29 maanden. Deze werkloosheidsduur lijkt extreem hoog, maar heeft vooral te maken met de wijze van waarmemen. Iemand die langdurig werkloos is heeft meer kans op het betreffende meetmoment te worden waargenomen dan iemand die kort werkloos is. De langdurig werklozen tellen daarom zwaarder mee in de bepaling van het gemiddelde. De betreffende cijfers kunnen derhalve niet rechtstreeks vergeleken worden met andere databronnen, maar uiteraard wel met die van andere studierichtingen in het onderzoek. Vergelijkbare werkloosheidsduren worden aangetroffen bij psychologie, pedagogie, planologie, culturele antropologie en verscheidene letterenstudies. Bij economie bedraagt de gemiddelde werkloosheidsduur 11 maanden. Voor het gehele WO bedraagt de werkloosheidsduur ongeveer 18 maanden.

Een tweede landelijke databron betreft de Enquête Beroepsbevolking (EBB) van het Centraal Bureau voor de Statistiek. In een secundaire analyse uitgevoerd door de Stichting voor Economisch Onderzoek (SEO), zijn op basis van de metingen uitgevoerd in de periode 1990-1993, schattingen gemaakt van de baanzoekduur voor schoolverlaters (Berkhout & Mot, 1992 en 1993; Berkhout & Provoost, 1994). De baanzoekduur is gedefinieerd als de tijd tussen het moment van schoolverlaten en de aanvang van de huidige werkkring, voor zover deze werkkring relevant is. Een werkkring is relevant wanneer de respondent minimaal 12 uur per week werkzaam is en geen uitzend-, inval- of oproepkracht is (Berkhout & Mot, 1993). Nadat rekening gehouden is met niet-voltooiden baanzoekduren komt men in de meest recente schat-

ting (gebaseerd op de meting 1992 en 1993) tot een verwachte zoekduur van 20 maanden voor de opleiding 'overig sociaal cultureel onderwijs' (Berkhout & Provoost, 1994), de categorie waar ook de sociologie-opleiding is ondergebracht. Op grond van modeluitkomsten in twee eerdere publicaties (Berkhout & Mot, 1992; Berkhout & Mot, 1993) komt men tot schattingen voor de sociologie afgestudeerden van 10 maanden respectievelijk 57 maanden. De betreffende schattingen zijn echter gebaseerd op een schrikbarend laag aantal waarnemingen (N respectievelijk 12 en 14). Belangrijk is ook dat de methodiek en gebruikte data aan scherpe kritiek onderhevig zijn geweest. Zo laten Borghans en Willems (1995) zien dat voor het HBO de baanzoekduren met een factor drie overschat zijn. Voor het WO is deze overschatting waarschijnlijk nog veel hoger.

Dat betekent dat men voor nadere informatie over de arbeidsmarktintrede van pas afgestudeerde sociologen zijn toevlucht moet nemen tot de diverse lokale onderzoeken. Ook hier is de datasituatie niet rooskleurig. Met uitzondering van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht, worden gegevens over afgestudeerde sociologen niet systematisch bijgehouden. De onderzoeken die wel plaatsvinden hebben vaak een incidenteel karakter en zijn door verschillen in opzet, meetinstrument en gehanteerde definities vaak moeilijk onderling te vergelijken. De meest recente cijfers hebben betrekking op een onderzoek onder afgestudeerde sociologen van de Erasmus Universiteit Rotterdam (Stronach, 1995 en 1996), onder alumni van de Rijksuniversiteit Groningen (Karrenbeld & Kramer, 1995) en het eerder vermelde onderzoek onder afgestudeerden van de Faculteit Sociale Wetenschappen van de Universiteit Utrecht (Kops & De Wolf, 1996). In schema 1 worden de belangrijkste resultaten van deze drie onderzoeken samengevat.

De uitkomsten van de lokale onderzoeken verschillen onderling aanzienlijk. Zo laten het Rotterdamse en Groningse onderzoek relatief gunstige kansen op werk zien, terwijl onder de Utrechtse afgestudeerden het werkloosheidspercentage juist vrij hoog is. En waar het de kwaliteit van het werk betreft, voor zover die tot uitdrukking wordt gebracht in het vereiste opleidingsniveau, blijkt een groot verschil op te treden tussen de Rotterdamse afgestudeerden enerzijds en de Utrechtse en Groningse afgestudeerden anderzijds.

Het probleem is dat de cijfers onderling moeilijk vergeleken kunnen worden. Het Utrechtse onderzoek betreft een telefonische enquête (respons ongeveer 85%), terwijl het Rotterdamse en Groningse onderzoek een schriftelijke vragenlijst hanteerden (respons respectievelijk 51% en 44%). Bovendien zijn de gehanteerde meetinstrumenten onderling verschillend en worden uiteenlopende definities gebruikt om de werkloosheid te bepalen of het voor de baan vereiste opleidingsniveau. Toch lijkt het algemeen beeld niet slecht te zijn, hoewel gelijk moet worden aangetekend dat het onderzoek met de hoogste respons (het Utrechtse onderzoek) ook de minst gunstige resultaten laat zien.

Schema 1. Bevindingen lokaal onderzoek

ROTTERDAM

populatie: afgestudeerden 1980 - 1990 (N=196)
 meetmoment: 5 – 15 jaar na afstuderen
 werkzoekend: 4%
 betaald werk: 91%
 gemiddelde baanzoekduur onder voltijders: 5 maanden
 eerste baan op academisch niveau: 83%

UTRECHT

populatie: afgestudeerden 1991 - 1994 (N=73)
 meetmoment: 1 jaar na afstuderen
 werkloosheidspercentage: 17%
 (ter vergelijking: onderwijskunde 3%, antropologie 26%, psychologie 19%, pedagogiek 17%, ASW 12%)
 betaald werk: 77%
 gemiddelde baanzoekduur onder voltijders: 5 maanden
 baan op academisch niveau: 56%
 belangrijkste beroepen (na 2 jaar): beleids-/projectmedewerker (33%), hoger beleidswerk/projectleider (14%), onderzoeker (14%), adviseur/consultant (9%), docent (6%), zelfstandige/free-lancer (9%)

GRONINGEN

populatie: afgestudeerden 1993 - 1994 (N=39)
 meetmoment: 1-2 jaar na afstuderen
 werkloosheidspercentage: 3%
 (ter vergelijking: bedrijfskunde 7%, economie 9%, rechten 11%, natuurkunde 28%, scheikunde 24%, biologie 33%, geschiedenis 27%, psychologie 22%, pedagogiek 19%)
 gemiddelde baanzoekduur: 4 maanden
 gemiddeld baan op hbo-niveau

Bron: Stronach (1996), Kops en De Wolf (1996) en Karrenbeld en Kramer (1995)

3. De toekomstige arbeidsmarktsituatie voor sociologen

Het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt maakt tweejaarlijks prognoses over de toekomstige arbeidsmarktsituatie. Deze prognoses beogen informatie te geven over de arbeidsmarktsituatie op de middellange termijn (vijf jaar vooruit). De resultaten hiervan vinden onder andere hun weg in de studie- en beroepskeuzeinformatie. De laatste prognoses (ROA, 1995) zijn opgesteld in het najaar van 1995 en hebben betrekking op de periode 1995-2000. Deze prognoses wijzen erop dat de arbeidsmarktperspectieven voor sociale wetenschappers snel beter worden (zie schema 2). Werden voor de periode 1989-1994 (ROA, 1991) nog slechte

perspectieven verwacht, inmiddels zijn de arbeidsmarktperspectieven goed te noemen. Deze verschuiving geldt overigens voor de meeste universitaire opleidingen. Voor de periode 1989-1994 werd nog voor zeven van de elf onderscheiden opleidingstypen in het WO een slecht arbeidsmarktperspectief verwacht. Bij de huidige prognoses geldt dat nog maar voor één opleidingstype (namelijk voor WO Kunst) en wordt voor acht opleidingstypen een goed perspectief verwacht.

Schema 2. Arbeidsmarktperspectieven voor universitaire opleidingen

Opleiding	1989-1994	1995-2000
Sociaal-cultureel	slecht	goed
Letteren	slecht	matig
Theologie	goed	goed
Agrarisch	slecht	goed
Wis/natuurkunde	goed	goed
Technisch	goed	goed
Dier/genees/tandheelkunde	redelijk	goed
Farmacie	slecht	goed
Economie & bedrijfskunde	slecht	goed
Rechten & bestuurskunde	slecht	matig
Kunst	slecht	slecht

Bron: ROA, 1991 en 1995 (bewerkt)

De belangrijkste reden hiervoor is dat op de totale arbeidsmarkt een grotere vervangingsvraag wordt verwacht als gevolg van de uitstroom van werkenden vanwege pensionering en dergelijke. Deze uitstroom groeit van jaarlijks gemiddeld 2,2% in de eerste helft van de jaren negentig tot 3,3% per jaar in de tweede helft. Daar komt bij dat de jaarlijkse instroom van schoolverlaters naar de arbeidsmarkt daalt van 3,7% naar 3,4%. Vooral de hoger opgeleiden profiteren van de ruimere mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Bovendien weten ze ook hun werkgelegenheidsaandeel in de verschillende beroepsklassen te vergroten. Voor de afgestudeerden van sociale wetenschappen geldt dat in totaal in de periode 1995 - 2000 bijna 30.000 baanopeningen worden verwacht. Voor de helft betreft dit een uitbreiding van de werkgelegenheid, voor de helft zijn deze baanopeningen afkomstig uit vervangingsvraag als gevolg van pensionering.

4. Kwalificaties en arbeidsmarktpositie

In de kwalificering kan een opleiding het accent leggen op meer generieke kwalificaties of juist meer specifieke (vergelijk Heijke, Koeslag & Van der Velden, 1997). Generieke kwalificaties leiden er toe dat afgestudeerden op een breder domein werkzaam kunnen zijn. Ze hebben hier-

door meer uitwijkmogelijkheden bij een eventuele terugloop in de werkgelegenheid in een bepaald beroep. Door de minder exclusieve voorbereiding ontmoet men echter ook meer concurrenten.

Een sterker accent op de specifieke kwalificaties daarentegen bereidt de afgestudeerden beter voor op een nauw omschreven beroependomein. Door de gerichte voorbereiding zal men in dat beroependomein een hogere productiviteit kunnen bereiken dan afgestudeerden van opleidingen die niet specifiek voor dat beroependomein voorbereiden. Bij voldoende vraag naar dit type opgeleiden zal dat leiden tot een sterke arbeidsmarktpositie. Wanneer de vraag naar deze opgeleiden echter terugloopt, heeft men ook minder uitwijkmogelijkheden naar andere beroepen. In de sociologie-opleidingen kan men beide vormen terugvinden: de onderzoekersopleiding die voorbereidt op een specifiek segment van de arbeidsmarkt en de meer algemene sociologie-opleidingen die op een breed scala aan beroepen voorbereiden.

De arbeidsmarktpositie van de sociologie-opleiding is nu afhankelijk van de mate waarin men een comparatief voordeel weet te behalen op een specifiek segment van de arbeidsmarkt. Waar het de onderzoekersopleiding betreft wordt dit comparatieve voordeel behaald door een sterk accent te leggen op specifieke kwalificaties; kwalificaties die niet of nauwelijks in andere opleidingen aan bod komen. Het betreft hier met name de kennis en vaardigheden van het survey-onderzoek en het daarmee verbonden arsenaal van methoden en technieken.

Bij de algemene sociologie-opleiding is het minder duidelijk waar dit comparatieve voordeel gezocht moet worden. Glebbeek (1988) heeft in zijn trainingskostenmodel aangegeven dat juist dit type opleidingen erg gevoelig is voor indicaties van middelmatigheid. De arbeidsmarktpositie van een generieke opleiding kan niet ontleend worden aan de exclusieve voorgrond in bepaalde kwalificaties, maar wordt met name bepaald door de screening op het algemene leervermogen. Hoe scherper een opleiding selecteert op dit algemene leervermogen, hoe groter haar comparatieve voordeel zal zijn ten opzichte van andere generieke opleidingen die zich op hetzelfde segment richten. Een gebrekkige selectiviteit bij de sociologie-opleidingen zou bij uitstek de verklaring kunnen vormen voor de achterstand in arbeidsmarktpositie van sociologen bij bijvoorbeeld economen.

5. Conclusie

Cijfers over de feitelijke arbeidsmarktsituatie voor sociologen zijn schaars. Her en der is onderzoek verricht onder eigen afgestudeerden, maar verschillen in opzet, meetinstrument en definities maken het moeilijk om de resultaten onderling te vergelijken. Daarmee wordt het onmogelijk om uitspraken te doen over verschillen tussen de universiteiten. Voor zover de gegevens dit toelaten lijkt de werkgelegenheidssituatie voor de sociologen niet slecht te zijn. In 1994 werd de werkloosheid onder sociologen geschat op 7%. Ter vergelijking, voor het totale WO bedroeg dit 5%.

Na een periode waarin de arbeidsmarktsituatie vrij ongunstig was, niet alleen voor sociale wetenschappers maar ook voor de meeste andere universitaire studierichtingen, wordt voor de

periode tot 2000 verwacht dat de werkgelegenheidsperspectieven sterk zullen verbeteren. Of ook de sociologen weten te profiteren van de ruimere arbeidsmarkt mogelijkheden is afhankelijk van de vraag of ze een comparatief voordeel weten te behalen ten opzichte van concurrerende opleidingen. Dit comparatief voordeel kan op twee verschillende manieren behaald worden. Enerzijds kunnen de opleidingen er toe overgaan de studenten meer specifiek voor te bereiden voor bepaalde beroepsdomeinen. Een goed voorbeeld vormen de onderzoekersopleidingen. De andere weg is om studenten een voorsprong te geven op meer generieke kwalificaties. Dit zou dan gepaard moeten gaan met strengere selectie tijdens de opleiding.

Literatuur

- Berkhout, P.H.G. & Mot, E.S. (1992), *De arbeidsmarktrelevantie van opleidingen*. OAV-rapport 92-08. Rijswijk: Centraal Bestuur voor de Arbeidsvoorziening.
- Berkhout, P.H.G. & Mot, E.S. (1993), *De arbeidsmarktrelevantie van opleidingen. Vervolgstudie*. OAV-rapport 93-07. Rijswijk: Centraal Bureau Arbeidsvoorziening.
- Berkhout, P.H.G. & Provoost, J.C. (1994), *Schoolverlaters op zoek naar een baan. Een duuranalyse*. Amsterdam: SEO.
- Borghans, L. & Willems, E. (1995), Baanzoekduren van HBO'ers onder de loep. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, vol. 11, no. 4, 348-357.
- Creemers, W. & IJzerman, Th. (1985), De beroepsperspectieven van sociologen in Nederland. *Mens en Maatschappij*, 60, 79-90.
- Dronkers, J. & Ubachs, H. (1988), *De arbeidsmarktpositie van sociologen en antropologen: verslag van de NSAV-enquête*. Tilburg: Katholieke Universiteit Brabant, Vakgroep Sociologie.
- Ganzeboom, H. (1996), De sociologie-opleidingen. *Facta*, 7, 29-32.
- Glebbeeck, A.C. (1988), De arbeidsmarktpositie van opleidingen. *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, vol. 4, no. 3, 75-89.
- Heijke, H., Koeslag, M. & Velden, R. van der (1997), Skills, occupational domains and wages. In H. Heijke, L. Borghans (eds.), *Towards a transparent labour market for educational decisions*, Avebury: Aldershot.
- Karrenbeld, W. & Kramer, J. (1995), *Academici en het MKB. Onderzoek naar de relatie tussen RUG-afgestudeerden en het MKB*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Kops, Y.K.M. & Ramaekers, G.W.M. (1994), *De arbeidsinpassing van afgestudeerden van de letterenstudies en de sociale wetenschappen*. O en A-rapport 94-04. Rijswijk: Centraal Bestuur Arbeidsvoorziening.
- Kops, Y & Wolf, I. de (1996). *Arbeidsmarkttrapportage 1996*, Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Neut, A.C. van der, Veldhoen, M.E. & Jonge, J.F.M. de (1994), *De werkloosheid onder hoger opgeleiden in 1993*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.
- Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (1991), *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 1994*. ROA-R-1991/5. Maastricht.
- Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (1995), *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2000*, ROA-R-1995/3, Maastricht.
- Stronach, J. (1995), *De Rotterdamse socioloog in (arbeidsmarkt)perspectief*. Rotterdam: Erasmus Universiteit Rotterdam.
- Stronach, J. (1996), De arbeidsmarkt voor Rotterdamse sociologen. *Facta*, vol. 4, no. 5, 20-23.

Noot

1. De auteur is werkzaam bij het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, verbonden aan de Faculteit der Economische Wetenschappen en Bedrijfskunde van de Universiteit Maastricht. Correspondentie kan gezonden worden aan Rolf van der Velden, ROA, Postbus 616, 6200 MD Maastricht, e-mail: R.vanderVelden@ROA.Uni-maas.NL.